

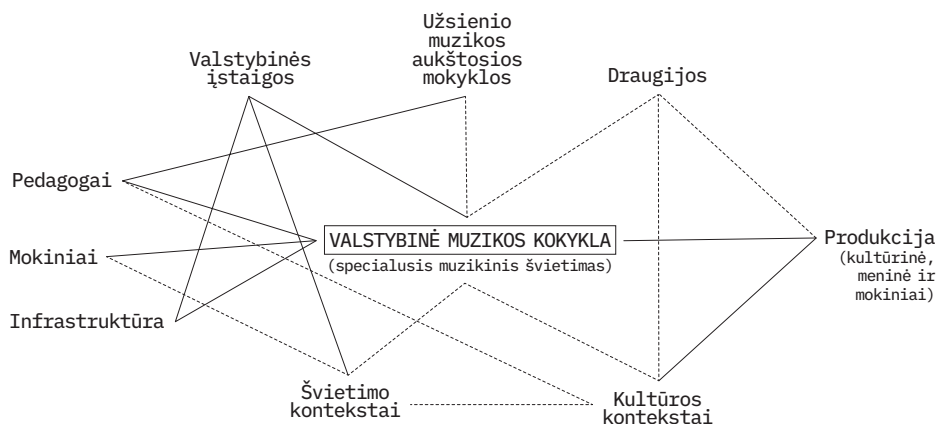
PRATARMĖ

2020-aisiais minint Juozo Naujalio įkurtos, pirmosios Lietuvoje Valstybinės muzikos mokyklos šimtmetį, neįtikėtina atrodė tai, kad iki šiol nėra nuosekliai papasakota ir išleista Kaune veikusios mokymo įstaigos istorija. Faktiškai tai yra Lietuvos muzikos ir teatro akademijos ir kartu Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos gyvavimo pirmasis etapas, iš dalies likęs įvairių studijų, tyrimų ir darbų paraštėse.

Ši knyga – tai gražinama skola praeities romantikams ir modernistams, Lietuvos muzikams rengti taikiusiems europinius standartus ir kartu kėlusiems kultūros nacionalinio identiteto klausimus. Tyrimo objektas – Valstybinės muzikos mokyklos įkūrimas, veikla ir peraugimas į konservatoriją. Tyrimas įgalino į institucijos istoriją žvelgti įdėmiau, nuodugniai vertinant ir dėliojant atskirus faktus, koreguojant nusistovėjusią paradigmą, atveriant pagrindinių personalijų veiklos strategijas ir veiksmus, įvardijant iš to kylančius pasiekimus, atskleidžiant retai girdimus (bet tuo metu svarbius) vardus, ir rekonstruoti mokyklos įsikūrimą ir raidą. Vienu iš tyrimo prioritetų autoriai laikė šios mokymo įstaigos įkontekstinimą to meto Lietuvos švietimo ir kultūros lauke. Veiklai (ypač kokybei) vertinti ir apimtims suvokti pasitelkta atitinkamų užsienio institucijų patirtis ir praktika. Tai siekis fundamentaliai ištirti šios institucijos atsiradimo prielaidas, išryškinant atkurtos Lietuvos valstybės dėmesį kultūrai ir švietimui, nustatyti ugdymo programos formavimo principus, identifikuoti sąsajas su Europos muzikinio ugdymo tradicijomis, išanalizuoti veiklos apimtis.

Tyrimo žvalgymą praplečiant tarptautiniu kontekstu pažymėtina, kad po Pirmojo pasaulinio karo kaimyninėse šalyse konservatorijų itin pagausėjo: 1919 m. įkuriamą konservatoriją Rygoje, Estijoje – muzikos mokyklos Tartu ir Taline (pastaroji 1923 m. perorganizuojama į konservatoriją), vadinamosios „liaudies konservatorijos“ atidaromos Baltarusijoje (Vitebske – 1918, Gomelyje – 1919, Minske – 1920). Tad kyla klausimas, kodėl tai užtruko Lietuvoje? Peržvelgus mokymo turinį ir atkreipus dėmesį į aukštą mokytojų kompetenciją klausimas transformuojasi: kokia muzikos mokymo įstaiga veikė XX a. 3-iajame dešimtmetyje Kaune *de facto*?

Siekiant objektyviai ir išsamiai rekonstruoti profesionaliojo muzikinio švietimo, institucionalizuoto ir globojamo valstybės, ištakas ir pirmuosius žingsnius Lietuvoje, tyrimo metodologiniu epicentru kaip atspirties tašku ir idėjos lauku tapo tarpininkavimo (mediacijos) fenomenas, kuriam atskleisti pasitelkta keleto tyrėjų įžvalgos. Britų antropologė Georgina Born tarpininkavimo reiškinį tiria stebėdama muzikus, kurie, pasitelkdami skaitmenines technologijas, kuria naujus skirtumų ir tarpusavio santykių modelius. G. Born teigimu, „[...] tarpininkavimas, viena vertus, kaip užuomina į idealistinės muzikos ontologijos peržengimą, kita vertus – kaip diplomatija, kaip derybos tarp akivaizdžiai nesuderinamų pasaulių“¹. Vertinant įvairius istorinius reiškinius ir juos kontekstualizuojant, siekiant gilesnio pažinimo, tampa aktualus tarpininkavimo aspektas. Didžioji dalis Lietuvos muzikos istorijos – bendruomenės istorija, grindžiama diplomatija, derybomis ir sutarimais. Atitinkamai bendradarbiavimas, arba kaip tai pavadinsime G. Born tyrimų kontekste – tarpininkavimas, tampa neišvengiamas.

1 schema. Tarpininkavimo tinklas: Valstybinė muzikos mokykla (sudaryta G. S. Sapiegos)

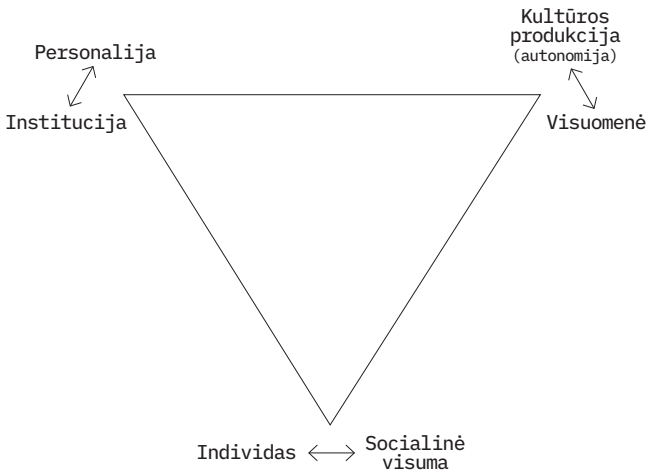
Valstybinės muzikos mokyklos veikmės tyrime tarpininkavimo aspektas pasitelkiamas kaip objektyvesnės tuometinės (1920–1933) realybės atvertis. Institucijai ruošiantis iš specialiosios aukštesniosios mokyklos tapti konservatorija, t. y. aukštąja muzikų rengimo švietimo įstaiga, tuo metu klostėsi reiškiniai, sąsajos ir sąveikos šioje monografijoje pristatomi įvairių lygmenų tarpininkavimo² aspektu.

1. G. Born. „On Musical Mediation: Ontology, Technology and Creativity“. – *Twentieth Century Music*, 2005, T. 2, Nr. 1, p. 11.

2. Tarpininkavimo teorija buvo vienas svarbesnių muzikologijos, muzikos tyrimų raidos etapų, išsivalęjusių XX a., kai pagrindines problemas išdėstė Theodoras Adorno (1903–1969), atstumdamas idealistinę ontologiją, kaip teigia G. Born, pasirinkdamas materialistinę estetiką, paremtą tarpininkavimo ir muzikinės medžiagos evoliucijos analize; žr. G. Born, ten pat, p. 12.

3. Maxas Paddisonas – kompozitorius, muzikos tyrėjas, Daramo universiteto Muzikos ir estetikos dėstomojo dalyko profesorius emeritas.

Pristatant Valstybinės muzikos mokyklos istoriją, pasitelkta Maxo Paddisono³ idėja apie tris tarpusavyje susijusius vokiečių filosofo, sociologo, muzikologo ir antropologo Theodoro Adorno mediacijos sampratos dialektikos modalumus: 1) menininko ir medžiagos, 2) meno kūrybos autonomijos ir visuomenės, 3) individo ir socialinės visumos.⁴ Atitinkama idėja perprasminta Valstybinės muzikos mokyklos istorijos tyrime, kai objektu laikoma mokykla, o subjektu – su mokykla susiję asmenys. 2 schemoje pateiktas tarpininkavimo dialektikos modalumo tinklas atveria tyrimui aktualias sąveikas:

2 schema. Tarpininkavimo sampratos modalumo schema
(Sudaryta G. S. Sapiegos)

Nagrinėjant Valstybinės muzikos mokyklos istoriją atnaujinančiu žvilgsniu, iš mūsų dienų perspektyvos, kad pateikiami faktai būtų tinkamai objektyvizuojami, vadovaujamosi tarpininkavimo sampratos modalumo idėja. Tarpininkavimo aspektas tampa svarbia konstrukcine monografijos ašimi: ja vadovaujantis sudaromas monografijos mikro- ir makroplanas. Pabaigos skyriuje išskleistos tarpininkavimo trajektorijos suvedamos į tarpininkavimo dialektikos modalumo tinklo atskaitos taškus, taip sudarant prielaidą tinkamai kontekstualizuoti Valstybinės muzikos mokyklos reiškinių. Kadangi iki šiol nebuvo apibendrinta šios mokyklos istorija, autoriai jautė pareigą derinti konceptualų mokslinį diskursą su nuosekliu istoriniu pasakojimu, tikėdamiesi, jog monografija bus priinama kuo platesniam besidominčiųjų ratui.

Kolektyvinė mokslinė monografija papildo Lietuvos istoriografiją aukštosios muzikos mokyklos radimosi Lietuvoje tyrimu. Šios mokyklos istorija, kaip jau minėta, nagrinėta gana paviršutiniškai ir tik fragmentiškai, todėl esama ir nepagrįstų vertinimų, interpretacijų ar klaidingai pateikiamų faktų. Pagrindinis šaltinis apie mokyklą iki šiol visiems tyrėjams buvo 1931 m.⁵ išleistas almanachas „Valstybės muzikos mokykla“. Jis sudarytas minint mokyklos veiklos dešimtmetį ir apima daug informacijos bei duomenų. Vis dėlto ir šiame leidinyje tyrimo metu pastebėta netikslumų. Taip galėjo atsitikti dėl to, kad vadovo poziciją perėmęs (mokykloje dirbo tik nuo 1926 m.) ir didžiąją dalį teksto leidiniui parašęs J. Gruodis ne visai objektyviai galėjo įvertinti savo pirmtako darbus, o ir ne visus faktus preciziškai sutikrino. Nepaisant to, tai išsamiausias ir autentiškiausias veikalas apie Valstybinę muzikos mokyklą.

Minint mokyklos aštuoniasdešimtmetį, Vytauto Blūšiaus sudarytoje knygoje „Kauno Juozo Gruodžio konservatorija 1920–2000“ (2000) nebuvo leistas į gilesnius Valstybinės muzikos mokyklos veiklos tyrimus. Pirmasis mokyklos veiklos etapas reprezentuojamas publikuojant jubiliejinio almanacho faksimilę. Analitinių išvalgų ir apibendrintą mokyklos vertinimą „Lietuvos muzikos istorijos“ antroje knygoje (2009) pateikė Tamara Vainauskienė. Straipsnių, kuriuose randame mokyklos veiklos vertinimų, yra paskelbusios Danguolė Leonavičiūtė-Medišauskienė (1985), Jūratė Landsbergytė (1998), Danutė Petrauskaitė (2020) ir kt.

Dokumentinė medžiaga apie Valstybinę muzikos mokyklą saugoma keliose skirtingose atminties institucijose. Mokyklos pagrindiniai dokumentai, susirašinėjimas su kitomis įstaigomis saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyvo (LCVA) Švietimo ministerijos fonde (mokykla buvo tiesiogiai pavaldi Švietimo ministerijai). Kiti dokumentai, mokytojų ir mokinių bylos sukauptos Lietuvos literatūros ir meno archyvo (LLMA) Kauno konservatorijos fonde. Mokinių, mokytojų atsiminimai, nuotraukos kaupiamos Kauno Juozo Gruodžio konservatorijos muziejuje (KJGKM). Lietuvos muzikos ir teatro akademijos istorijos archyve (LMTA IA) taip pat saugomas mokyklos nuotraukų fondas. Su mokykla, jos mokytojais ir mokiniais tiesiogiai susijusių dokumentų, nuotraukų esama Kauno miesto muziejaus M. ir K. Petrauskų skyriaus (KMM), Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus (LTMKM) saugyklose. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (LMA VB) yra Lietuvių meno kūrėjų draugijos (LMKD), pirmosios mokyklos globėjos, fondas, Lietuvos švietimo muziejuje (LŠM) ir kituose fonduose, išsisklaidžiusiuose Lietuvoje ar užsienyje, bet iš dalies prieinami „epaveldas.lt“ duomenų bazėje.

5. Leidinyje metai nėra nurodyti, bet pagal parengimą ir skelbiamus duomenis galima daryti prielaidą, kad almanachas publikuotas 1931 m.

Nemažai faktinės medžiagos apie mokyklos veiklą paskelbta tarpukario periodikoje: pagrindiniuose valstybės dienraščiuose „Lietuva“, „Lietuvos aidas“, taip pat „Lietuvos žiniose“, „Viltyje“, „Ryte“, „Dienos naujienose“, „Vaire“; edukologijos tematikai skirtame ir kasmetines Švietimo ministerijos veiklos ataskaitas skelbusiame mėnraštyje „Švietimo darbas“; kultūros leidiniuose – „Menas“, „7 meno dienos“, „Židinys“; specializuotuose muzikos žurnaluose „Muzikos menas“, „Muzika“, „Muzikos aidai“, „Muzikos barai“ ir kituose.

Taip pat reikšmingi su mokyklos veikla susiję empiriniai duomenys, sudarantys sąlygas papildyti ir iš naujo aktualiizuoti žinias apie Valstybinės muzikos mokyklos veiklą. Tai mokyklos mokytojų ir mokinių prisiminimai, atsiliepimai, paskelbti muzikų personalijoms – Juozui Gruodžiui (1965, 1981, 2009), Juozui Naujaliui (1968), Antanui Budriūnui (1974), Baliui Dvarionui (1981), Konradui Kaveckui (1981), Juozui Tallat-Kelpšai (1983), Aleksandrui Kačanauskui (1992), Vladui Jakubėnui (1994), Kazimierui Viktorui Banaičiui (1996), Klemensui Griauzdei (2003), Vytautui Bacevičiui (2005), Izidoriui Vasyliūnui (2006), Juliiui Gaideliui (2007), Jonui Nabაžui (2007), Jonui Žukui (2020), Juozui Žilevičiui (2023) – skirtose monografijose.

1998 m. išleista Danutės Petrauskaitės monografija „Klaipėdos muzikos mokykla: 1923–1939“ (Klaipėdos universiteto leidykla) itin svarbi tyrimui tiek dėl joje esančių faktinių duomenų, teikiančių tyrimui istorinės kontekstinės medžiagos, tiek metodologiškai – formuojant tyrimo kryptis ir rezultatų eksponavimo strategiją. Svarbios vertinimui kontekstinės informacijos esama muzikos mokymo tradicijų formavimui ir plačiau lietuvių muzikos istorijai skirtuose veikaluose, iš kurių pažymėtini du „Lietuvos muzikos istorijos“ tomai (2002, 2009), M. Azizbekovos „Fortepijono menas Vilniuje 1863–1915 metais“ (1998), E. Šeduikytės Korienės „Lietuvos vargonų menas: XIX a. pabaiga–XX a. pirmoji pusė“ (2012) monografijose ir kt. Istoriniam institucijos kontekstui praplėsti ir metodologiškai aktualūs yra dailėtyrininkų parengti veikalai apie paraleliai Kaune gyvavusią dailės mokyklą: A. Valiūškevičiūtės „Kauno meno mokykla“ (Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997); „Modernios Lietuvos dailės ištakos: Kauno meno mokykla“ (sud. R. Kogelytė-Simanaitienė, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008) ir kt. Užsienio konservatorių veiklos peržvalgai pasitarnavo šių mokyklų istorijai skirtos studijos (Dziadek 2011; Topman 1999; Rannap 1979), oficialūs interneto puslapiai, straipsniai ir kt.

Palyginti nedidelis Valstybinės muzikos mokyklos veiklos laikotarpis (1920–1933 m.) ir gausi dokumentinė medžiaga archyvuose ir kitose institucijose, įvairūs empiriniai šaltiniai sudarė prielaidas atlikti tyrimą, pasirinktą objektą nagrinėti įvairiais iki šiol tyrėjų neatskleistais rakursais. Vienas jų – rekonstruoti mokyklos tapimo Lietuvos konservatorija naratyvą tarpinin-kavimo aspektu. Monografijoje pasakojama iš atskirų faktų, dokumentų ir prisiminimų sudėliota J. Naujalio įkurtos ir netrukus suvalstybintos muzikos mokyklos istorija. Ji pristatoma kaip paruošiamasis konservatorijos radimosi Lietuvoje etapas, netikėtai užtrukęs ir pareikalavęs daug kryptingų pastangų. Pagrindiniai istorijos veikėjai – mokyklos vadovai Juozas Naujalis ir Juozas Gruodis, mokytojai ir mokiniai, atskleidžiamas įvairus jų santykis su institucijomis ar sąlytis su visuomenės keliamomis netiesioginėmis ekspektacijomis. Tyrimo metu siekta ne tik rekonstruoti institucijos formavimąsi ir raidą, bet ir išeksponuoti kuo daugiau amžininkų liudijimų: kad knygos puslapiuose iš empirinių šaltinių atsivertų mokykloje puoselėtos vertybės, vyravusios nuotaikos ir formuotūsi kuo spalvingesni pagrindinių šios istorijos veikėjų portretai.

Knygos autoriams pavyko sudaryti Valstybinėje muzikos mokykloje dirbusių pedagogų išsamų sąrašą. Per 13 veiklos metų mokykloje ilgiau ar trumpiau dėstė 61 pedagogas. Kai kurie iš jų – Juozas Naujalis, Juozas Tallat-Kelpša, Aleksandras Kačanauskas, Viktoras Žadeika, Vladislava Grigaitienė, Elena Laumenskienė – mokykloje dirbo nuo pirmųjų jos gyvavimo mėnesių iki pat mokyklos perorganizavimo į konservatoriją ir tapo neatsiejama institucijos tapatybės dalimi. Kiti muzikai, nors ir neilgai dirbę, savo laiku buvo svarbūs pačios mokyklos raidai, bet ilgainiui – primiršti. Šios knygos puslapiuose pristatomi mums retai matyti asmenybių veidai, pvz., mokytojų Gottliebo Ludwigo ar Arturo Šelerio. Žinios apie mokytojus rinktos iš Valstybinės muzikos mokyklos dokumentų, mokinių prisiminimų, tiesiogiai mokytojų (ar mokinių) veiklą nagrinėjančių monografijų.

Tyrimo metu užsibrėžtas ambicingas tikslas – rekonstruoti buvusių mokinių sąrašą. Jį sudaro 686 pozicijos: nuo Miroso Abelovaitės (E. Laumenskienės fortepijono kl.) iki Liudo Žviko (N. Martinonio vargonų kl.). Sąrašo pagrindą sudarė keli išlikę mokinių sąrašai buvo papildyti kituose dokumentuose figūruojančiomis pavardėmis.⁶ Didžiausiu iššūkiu ir kartu pasiekimu tapo abiturientų sąrašo rekonstrukcija. Pasak J. Gruodžio, „mokykla per 12 metųospėjo išleisti 34 baigusius muzikos mokslo žmones“⁷. Tą skaičių šiame tyrime pavyko susieti ir pagrįsti konkrečiomis pavardėmis ir baigimo metais. Sąrašas surinktas iš nuotrupų: absolventų baigimo paminėjimų spaudoje ar mokyklos protokoluose.

6. Labai tikėtina, kad dar keletas jų, ypač besimokiusiųjų trumpą laiką, liko niekur neužfiksuotos ir į sąrašą neištrauktos.

7. LLMA, f. 46, ap. 1, b. 114, l. 42.

Monografijos autoriams klausimų kilo dėl korektiškos muzikos terminų, vietovardžių ir pavardžių rašysenos. Pažymėtina, kad tarpukario Lietuvoje sparčiai formavosi lietuviškoji terminija. Pirmaisiais metais galime aptikti mums sunkiai suprantamų terminų: „koras“ – choras, „griezėnė“ – smuikas, „vaidykla“ – teatras ir pan. Citatose iš to meto dokumentų ar periodikos paliekama originali, tuomet vartota žodžio forma.

Nagrinėjamoju laikotarpiu ne kartą keitėsi įvairių institucijų (netgi miestų) pavadinimai. Pavyzdžiui, Valstybės teatras 1920–1922 m. buvo vadinamas Lietuvių meno kūrėjų draugijos operos ir dramos vaidykla, Operos vaidykla, Lietuvos operos vaidykla, Lietuvos opera, 1922–1925 m. – Valstybės opera, kol nusistovėjo ilgiausiai tuo metu vartotas pavadinimas Valstybės teatras (1925–1940 m.).⁸ Todėl monografijoje šiai institucijai įvardyti pasitelkiamas pastarasis pavadinimas. Sankt Peterburgo miestas tyrime vadinamas šiuo metu įprastu pavadinimu, nors nagrinėjamoju laikotarpiu jo pavadinimas keitėsi ne kartą: Petrogradas (1914–1924), Leningradas (1924–1991). Knygoje vartojami tuo metu paplitę arba dabar įprasčiausi pavadinimai.

Įvairiuose dokumentuose beveik visos pavardės vartotos sulietuvinta forma (išskyrus O. Marini). Todėl dalis mokytojų užsieniečių pavardžių, kurių originali rašysena išlikusiuose dokumentuose nefigūruoja, pateikiamos sulietuvintai – J. Švedė. Dalis pavardžių, kurias pavyko rasti originalo forma, rašomos atkurta originalia forma: L. Hajós, A. Köheliik, G. Ludwig. Dalis mokytojų pavardžių keitėsi darbo Valstybinėje muzikos mokykloje laikotarpiu ar šiek tiek vėliau. Pavyzdžiui, smuikininkas I. Vildmanas-Zaidmanas pirmaisiais metais buvo vadinamas tik antrąja pavarde. 1929 m. mokykloje pradėjęs dėstyti iš Talino atvykęs violončelininkas P. Berkavičius tuo metu buvo vadinamas Berkovičiumi arba net Berkovitsu. A. Kutkauskas ilgainiui virto Kutkumi, V. Motekaitis – Motiekaičiu. Pianistė L. Dauguvietytė tarpukariu buvo žinoma keliomis pavardėmis (Dauguvietaitė, Malko, nuo 1927 m. – Hiršienė), bet tyrimo metu vartota jos nekitusi forma. Visas mokytojų pavardes (ir jų variantus) galima rasti knygos prieduose esančiame mokytojų sąrašė.

Gvildenant Valstybinės muzikos mokyklos susiformavimą ir tapimo konservatorija procesą, į reiškinį žvelgiant kompleksiskai, nustatomos procese dalyvaujančių personalijų ir institucijų įtakos ir sąveikos, individo ir sociumo sandūros bei visuomenės lūkesčiai ir kultūros poreikiai. Istorinius faktus vertinant švietimo ir kultūros kontekstuose, susiejant su poveikį tiesiogiai dariusiomis institucijomis, Valstybinės muzikos mokyklos istorija atskleidžiama kaip artimomis sąsajomis grindžiamas tarpininkavimo (bendradarbiavimo) tinklas. Todėl šios monografijos autoriai tikisi, jog skaitytojai perpras įvairialypės mokyklos istorijos aprėptis, pajus to laiko muzikinio švietimo dvasią, pažins kultūrinį, socialinį ar kultūros politinį lauką, o svarbiausia – atras įdomių ir intriguojančių istorijos faktų apie mokyklą, kurios bendruomenė daugiau kaip dešimtmetį nepailstamai siekė tapti konservatorija.